

EESTI ISIKUNIMED LÄÄNEMEREMAADE RAHVASTE KONTEKSTIS

Pauls Balodis. Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija. Theoretical model of the etymological semantics of Latvian personal names and its realization. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares baltu valodniecības apakšnozarē. Rīga, 2008. 140 lk.

Lāti nimeuurija Pauls Balodis kaitses 17. detsembril 2008 Riias doktoritööd teemal „Lāti isikunimede etimoloogilise semantika teoreetiline mudel ja selle realisatsioon”.

Lāti nimeuurimistraditsioon on soliidne. Olgu siinkohal üles loetud kolme uuriija kapitaalsed tööd: Ernsts Blese lāti vanemaid ees- ja perekonnanimesid käsitlev uurimus [Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XII–XVI gs.). Rīga, 1929], Velta Staltmane lāti perekonnanimede struktuuri analüüs (Латвийская антропонимия. Фамилии. Rīga, 1981), ühtlasi on viimati nimetatud uuriija koostanud lāti perekonnanimede etimoloogilise sõnaraamatu käsikirja, mis ootab publitseerimist, ja Klāvs Siliņš lāti isikunimede sõnaraamat (Latviešu personvārdu vārdnīca. Rīga, 1990; selle lühitutvustust vt: L. V a b a, Eesnimed sõnaraamatuks. – Keel ja Kirjandus 1991, nr 1, lk 57).

Oma lühiülevaate kirjutamiseks on allakirjutanul peale doktoritöö kokkuvõtte olnud võimalus kasutada autori saadetud töö elektroonilist käsikirja.

P. Balodis on oma doktoritöö eesmärgiks seadnud lāti isikunimistu etimoloogiast lähtuvate tähendusrühmade väljaselgitamise ja saadud tulemuste põhjal lāti isikunimistu teoreetilise mudeli loomise. Ühtlasi on ta soovinud

võrrelda lāti isikunimistut kuue muu Läänemere piirkonnas elava rahva – eestlaste, soomlaste, leedulaste, poolakate, venelaste ja sakslaste – isikunimistu mudeliga. Autor on töösse kaasanud vaid need lāti isikunimed, millel on keeles apellatiivne vaste ja mille uuriija postuleerib isikunime algupäraseks (etimoloogiliseks) lähteks. Ka võrdlusse kaasatud rahvaste isikunimedele läheneb ta analoogiliselt. Allakirjutanu on arvamusel, et tööle oleks tulnud kasuks, kui selles oleks pööratud suuremat tähelepanu isikunimede etimoloogilisele mitmelähtelisusele, rahvaetimoloogilistele tõlgendustele ja eesnimede väga sagedasele hüpokoristilisele iseloomule, mis on võinud rahvusvahelisi nimesid lähendada omakeelsetele apellatiividele.

Kunagi varem pole lāti ees- ja perekonnanimesid nii ulatuslikult analüüsitud etimoloogilise semantika aspektist, nagu seda teeb P. Balodise doktoritöö. See on teadaolevalt esimene niisugune uurimus isikunimistu tüpoloogia valdkonnas. Töös on rakendatud deskriptiivset, analüütilist, aga samuti võrdlevat ja kõrvutatavat meetodit. Analüüsitud on 730 lāti eesnime ja 1100 teiste rahvaste eesnime. Analüüsitud perekonnanimede kogum seevastu sisaldab vastavalt 2700 lāti ja võrdlusse kaasatud rahvaste 8700 perekonnanime.

Oma ülevaates olen soovinud lähemalt jälgida eesti materjali kasutamist selles töös, samuti analüüsi käiku, tulemusi ja autoripoolseid järeldusi.

Eesti eesnimematerjal pärineb publitseeritud allikaist: Edgar Rajandi „Raamat nimedest” (Tallinn, 1966) ja Raivo Seppo „Eesti nimeraamat” (Tartu, 1994). Vaatlusalused eesti perekonnanimed on võetud Aadu Musta tööst „Eestlaste perekonnaloost allikad” (Tartu,

2000), eesti perekonnanimede elektroonilisest andmebaasist ning Tallinna ja Harjumaa telefonikataloogist („Kontakt! 1999–2000”). Autor mainib, et tasakaalustatud võrdleva uurimuse läbiviimiseks on ta kasutanud kõigi uuritavate maade pealinnade telefoniraamatuid. Töös on kasutatud peale juba nimetatud eesti autorite veel 12 uurija töid, nende hulgas on Paul Ariste, Kairit Henno, Annika Hussar, Marja Kallasmaa, Julius Mägist, Eduard Roos, Andrus Saareste, Henn Saari, Leo Tiik. Läti ja Eesti on selles töös võrreldud maadest ainsad, mille perekonnanimede kohta pole etümoloogilist sõnaraamatut. Läti perekonnanimede etümoloogilise sõnaraamatu käsikiri on küll koos, kuid publitseerimata, ja P. Balodis pole seda saanud veel kasutada.

Töö autor märgib õigesti, et eesti ja soome keeles grammatiline sookategooria puudub, mis balti keelte taustal on muidugi eriti silmatorkav. Kuid ei saa nõustuda autori väitega, et formaalsed tunnused mehe- ja naisenimede eristamiseks puuduvad täiesti: Annika Hussari uurimistulemused näitavad, et meie *a*- ja *e*-lõpulised eesnimed kipuvad vähemalt poolel esinemisjuhtudest olema pigem naise- kui mehenimed.¹

Apellatiivse taustaga läti eesnimed jagunevad kaheksasse semantilisesse (temaatilisesse) rühma: inimest iseloomustava semantikaga eesnimed, etnonüümsed eesnimed, ametit ja elukutset või tegevusala märkivad eesnimed, fauna ja flooraga seotud eesnimed, füsiogeograafilise semantikaga eesnimed, muu konkreetse tähendusega eesnimed ning abstraktse tähendusega eesnimed. Suurima rühma moodustavad abstraktse tähendusega eesnimed.² Läti mater-

jal osutab, et floora- ja faunasemantikaga eesnimed on siiski ka soositud. P. Balodise järgi peaaegu polegi võrreldavates keeltes etnonüümse taustaga või ametit ja elukutset väljendavaid eesnimed, mis on eriti silmatorkav läti vastava materjali taustal. Ent läti keeles pole eesnimed, mis on loodud sugulust, perekonnaliikmeid märkivatest apellatiividest.

P. Balodis nendib, et läti paganlikke isikunimesid on vähe teada, nende peamiseks allikaks on Henriku kroonika. Lätis on nagu Eestiski vanade, traditsiooniliste eesnimede panemise mood unustusse vajumas. Aastakümneid meelisinimede tipus olnud *Jānis* polnud 2001. aastal sündinute hulgas enam soosituim. Eestis teatavat populaarsust võitnud Kuramaa-taustaline *Janis* ei leia selles töös mainimist.

Ääretult huvipakkuv valdkond on etnonüümse taustaga ees- ja perekonnanimed. Võimaliku etnonüümse päritoluga eesnimedena esitatakse töös *Līvs* / *Līvis* (esmateade 1461. a, vrd lt *līvs* 'liivlane') ja *Sāmis* (ainuteade 1482. a Kuramaalt Puze-nimelisest paigast, vrd lt *sāmi* 'Saaremaa eestlased'). Ent kronoloogiline mõõde pole P. Balodise eesnimeanalüüsis teinekord piisavalt are: alati pole päris selge, kas vaadeldakse käibivaid, potentsiaalseid, kuid mitte kunagi käibel olnud, või kunagi käibinud (muistseid) nimesid.

Perekonnanimede semantilised rühmad on samad mis eesnimedegi puhul, kuid lisaks on eraldi välja toodud antroponüümset ja toponüümset päritolu perekonnanimed. Perekonnanimede suurima semantilise rühma moodustavad inimese välimusele ja iseloomule osutavad nimed. Äärmiselt suurt huvi pakub etnonüümse taustaga perekonnanimede väljaselgitamine. Leedulast ja/või Leedu piiri ääres elavat ja leedu keelt oskavat lätlast (lisan: ajalooliselt dusnimesid) pole eesnimede alustena kõlblikud kõlaliselt, teised taas tähenduse liigse läbipaistvuse tõttu.

¹ Vt A. Hussar, Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990. Magistritöö Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis. Tartu, 1998, lk 87.

² Vrd E. Rajandi, Raamat nimedest, lk 161: loodusnimedel „...näib olevat avar perspektiiv, pole aga ometi mitte: hulk „loo-

ka poolakat) märgib läti keeles *leitīs* resp. mitmuslikud *leitīši* / *lētiži*. Nime-
tatud etnonüüm on lähtekohaks läti
perekonnanimedele *Leitis*, *Leitāns*, *Lei-
še*, *Leiškalns*, *Leišavnieks*, *Lietuvietis*,
Lietavietis. Autor märgib õigesti, et
mingil juhul pole sama algupära soome
perekonnanimed *Lieto*, *Liettu* või *Lietu*.
Kuid autoril on jäänud tähelepanuta
Johannes Gutsblaffi talletatud omaaeg-
ses Lõuna-Eestis tuntud etnonüümid
Leitte, *Leitelinne*, *Leittick* ja nendega
seotud perekonnanimed *Leit*, *Leito* ja
Leitu.³ Liivlastele viitavad läti perekon-
nanimistu *Libis*, *Libietis*, *Livs*, väga
võimalik, et ka Lõuna-Kuramaalt tun-
tud *Libiķis* ja *Libeks*. Samataustalsed
on tõenäoliselt ka leedu perekonnanim-
ed *Lyva*, *Livis* ja Lääne-Leedu *Lyba*,
Lybas, *Libeckis*, *Libikas*, *Lybikas*. Vi-
maseid seotakse tavaliselt saksa pere-
konnanimedega *Liebe*, *Liebich*, kuid
needki lähtuvad usutavasti liivlast
tähistanud etnonüümist.

Eestlast märgib läti keeles *igaunis*,
mis on fikseeritud ürikutes järgmiselt:
Ighon (1514), *Ighones* (1517), *Igaven*
(vrd sks *Mathias Este* 1510). Tänapäe-
va läti perekonnanimistust lähtuvad
eestlast märkivast etnonüümist *Igau-
nis* ja Latgales *Ikaunieks*. Läti päritolu
Igaunis (~ *Igaunis*) leidub ka leedu
perekonnanimistust. Leedu perekonna-
nimede sõnaraamatus seotakse kõhkle-
misi selle etnonüümiga veel *Igovinas* <
**Igaunas*, samas hakkab silma veel
ilma etümoloogilise seletuseta esitatud
Iganauskas.⁴ Läti perekonnanimistu
tunneb nimesid *Čudars* / *Čūdars*, mis
võib-olla lähtuvad vene etnonüümist
чудь 'eestlane; mõnd läänemeresoome

keelt kõnelev inimene', kuid neid pole
töös vaadeldud.

Haruldane pole läti ja eesti perekon-
nanimistust vastavalt *Vācietis*, *Vāci* ja
Saks 'sakslane', kuid eesti perekonnani-
mistust puudub nimetüüp algusosisega
'pool, poolik', mis Lätis polegi nii tava-
tu: *Pusvācietis* 'poolsakslane, s.o kadaka-
sakslane'; sama tüüpi perekonnanimed
on veel *Pusbrālis* 'poolvend', *Pusplatais*
(sõna-sõnalt: 'poollai'), *Puszole* 'pool-
tald', leedu *Puskunigis* 'kirikuõpetaja
asetäitja' (sõna-sõnalt: 'poolõpetaja'),
Puskepalis ja *Puskepalaitis* 'pool pätsi
[leiba]'. Eesti perekonnanimistu tunneb
küll nime *Poolik*, mis näikse puuduvat
läti nimistust.

Riias oli linnalätlastel perekonnani-
mesid juba XV–XVI sajandil. P. Balodis
jagab nende uurijate seisukohta, kes on
väljendanud arvamust, et Latgale rah-
val oli perekonnanimesid juba XVI
sajandi lõpul. Läti nimeuurija Klāvs
Siliņš on väljendanud seisukohta, et
perekonnanimedest võib Latgales rääki-
da siiski alles pärast 1861. aastat.⁵

Kurb tõsiasi on see, et palju väga
olulist teavet eesti isikunimede kohta
esineb laialipillatud väikesemahulis-
tes, peaaesjalikult eestikeelsetes uuri-
mustes, mis raskendab just välisuurijal
üldpildi loomist. See asjaolu peegeldub
väga teravalt P. Balodise töös eesti
ainestiku käsitlemisel. Ta on nii ees-
kui ka perekonnanimed jaganud algse
semantika alusel rühmadeks ja vaadel-
nud saadud rühmi kuue muu võrdlus-
aluse rahva vastavasisuliste nimede
taustal selgitamaks välja läti ja
naaberrahvaste eesnimede semantili-
sed rööpsused. Kuid eesti materjal on
selles töös semantiliste rühmade esile-
toomisel kohati äärmiselt lünklik,⁶ mis

³ Levikut vt „Eestlaste perekonnanimede
andmebaasist” <http://www.history.ee>; prob-
leemi kohta lähemalt: L. V a b a, Uurimusi
läti-eesti keelesuhetest. Tallinn–Tampere:
Eesti Keele Instituut. Tampereen yliopiston
suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos,
1997, lk 117–118.

⁴ Lietuvių pavardžių žodynas. Ats. red.
A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985, lk 762–
776.

⁵ Vt L. V a b a, Tähelepanekuid läti nime-
dest eesti perekonnanimistust. – Nime murre.
Pühendusteos Valdek Palli 75. sünnipäevaks
30. juunil 2002. (EKI toimetised 11.) Tallinn:
Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 270.

⁶ Vt nt loodusnähtuste kajastus eesnimede-
des, huvipakkuvat eesti ainek on esitanud
E. R a j a n d i, Raamat nimest, lk 60.

loomulikult peegeldub ka järeldestes. Lillenimedega seotud eesnimede analüüsil on eesti nimedest osatud esitada vaid *Ellik* 'priimula', ehkki eesti eesnimistus leidub hoopis tavalisemaid lillalisi ni- mesid, nagu *Eesi* (vrd *eesik* 'mingi priimula'), *Iiris* / *Iris*, *Orvi*, *Orvike*, *Õie*, *Õivi*, *Äitse*. Eesti eesnimede semantiliste rühmade jälgimiseks pakuks head tuge Raivo Seppo raamat „Elavad nimed” (Tallinn: Olion, 2008, lk 28 jj), mida autor pole paraku saanud kasutada.

Eriti suured on vaatlusaluses töös lüngad aga perekonnanimede puhul. Näiteks ametiga *resp.* elukutsega seotud perekonnanimede võrdlusmaterjalis puu duvad eesti nimistus: *Kangur*, *Meemees*, *Kärner*, *Jäger*, *Kasak* / *Kassak* / *Kassakas*, *Kutsar* / *Kutser*, *Laevnik*, *Veskimees*, *Rehepapp*, *Piirimees*, *Kirjutaja* / *Kirotaja*, *Tisler*, *Laudsepp*, *Vanem* / *Vanemb*, *Kubjas*, *Haguraiuja* jne.

Balodise töö tulemused on huvitavad. Seitsme rahva nimevara võrdlus näitab, et isikunimistu semantiline mudel on väga ulatuslik ja mitmekesine, mis ei realiseeru täies mahus üheski võrdlusaluses nimistus. Analüüsitud nime- materjal on viinud autori järeldusele, et läti, eesti ja soome eesnimistu on ükstei-

sele lähemal kui leedu, poola, vene ja saksa vastav nimevara. Ka perekonnanimede arenguloos on lätlastel, eestlastel ja soomlastel palju sarnasust, erine- des märgatavalt saksa, poola, vene ja leedu vastavast nimevarast.

Autor loodab, et tema töö tulemusi on võimalik kasutada läti perekonnanime- de uue sõnaraamatu loomisel.

Lõpuks oleks vaja korrigeerida mõningad väärarvamused *resp.* vales- tilugemise viljad. *Juha* üldnimena ei ole 'pära(k) (*anus*)', vaid 'ductus', eesti nimeuurijad ei seo naisenime *Veera* üldnimega *veer(e)*,⁷ mehenimi *Leivo* ei lähtu *leib*-sõna deminutiivist, vaid lin- nunimest *leivoke* 'lööke'⁸, *Ellik* on nimestunud lill nimi *ellik* 'priimula', mitte *nurmenukk*, *Ille* võib olla nimes- tunud *ill* 'talleke' või *illi* 'pai', mitte *tal- leke*⁹. Nimede *Pilbe*, *Tahasepp* ja *Aus- mee* õiged kujud on vastavalt *Piibe*, *Rahasepp* ja *Ausmeel*.

LEMBIT VABA

⁷ E. Rajandi, Raamat nimedest, lk 176–178; R. Seppo, Eesti nimeramat. Tallinn: Olion, 1994, lk 126.

⁸ R. Seppo, Eesti nimeramat, lk 82.

⁹ R. Seppo, Eesti nimeramat, lk 63.